

Последствия от глобализацията за националните стопанства

доц. г-р Мария Марикина

УНСС, катедра „Икономика“

тел.: 8195296

e-mail: mmarikina@unwe.eu

Резюме: Глобализацията е процес със спорен ефект върху световното стопанство. Едно-временно с това може да се разглежда като една от най-сериозните сили, която определя по-нататъшния ход на световното стопанство. Глобализацията оказва голямо **влияние** върху стопанствата на всички страни и носи **многоаспектен характер**. Този многоаспектен характер се интерпретира различно, а значението, което се влага, носи и положителни, и негативни нюанси.

Ключови думи: глобализация, международна конкуренция, глобално управление.

JEL: F3, F20.

В тази статия задачата не е да се поставят в две противоположни плоскости интерпретациите на глобализацията или да се противопоставя значението на ефектите от нея, а **да се потърсят и да бъдат разгледани положителните последиствия и значението им за националните стопанства**.

В търсенето на последиствията от глобализацията, на **първо място**, следва да се заложи фактът, че най-силната страна на глобализацията се съдържа в идеите на **либерализма**. Според това учение в икономическата

теория международната икономическа интеграция е възможна, когато технологиите помогнат на хората да постигнат целите си и да изпълнят задачите си. Ако развитието на технологиите е достигнало до степен, до която границите стават безсмислени, и ако стопанските субекти свободно са избрали да търгуват в едно отворено стопанство, значи глобализацията е нещо положително. А след като те са избрали развитие в такава посока, може да се очакват и положителни икономически ефекти. Теорията и практиката като цяло потвърждават смисъла от подобно оптимистично очакване. Глобализацията става възможна заради „невидимата ръка на пазара“ на Адам Смит. Стопанските субекти сами преценяват какво обслужва интереса им и насочват действията си в унисон с това. Резултатът от такова поведение е проспериращо общество, създаване на спонтанен стопански ред, а не налагане на мнение на отделна личност или решение на правителство.

„Важно е да се разбере, че либералната позиция не означава просто регионален или международен laissez-faire. Либерализмът не формулира сигурност за нуждите от социална справедливост посредством разпределянето на доходите или чрез социална държава. Той приема, че пазарът има собствени самоограничения, но и признава нуждата от определени правителствени намеси в икономиката. Началната точка на всички либерали обаче е презумпцията, че при нормални обстоятелства индивидите знаят кое най-добре обслужва интересите им и че съчетанието на

индивидуалните избори носи социално добри резултати. Другите две характерни неща за либералното мислене са скептицизмът относно колективните решения – те потискат индивидуализма, и уважението към пазара – не като място, в което хората търсят единствено личната полза, а по-скоро като място, от което се добиват обществените блага¹. В синхрон с либералните виждания може да се каже, че глобализацията засяга много сфери на стопанския живот – производството на стоки и услуги, използването на работната сила, инвестициите във „физически“ и човешки капитал, технологиите и тяхното разпространение от една страна в друга и т.н. Всичко това в крайна сметка се отразява на ефективността на производството, производителността на труда и конкурентоспособността на националните стопанства.

В търсенето на последствията от глобализацията, **на Второ място**, трябва да се отдаде значение на **Влиянието**, което оказва тя върху националните стопанства. Някои от аспектите на влияние на глобализацията заслужават по-голямо внимание. Това са например *по-високите темпове на нарастване на преките чуждестранни инвестиции*, които е възможно дори да надвишават темповете на нарастване на световната търговия. Тези инвестиции във формата на капиталовложения изграят решаваща роля в трансфера на технологии, промишлената реструктуризация, инфраструктурните проекти, образуването на глобални предприятия, което оказва голямо въздействие върху по-нататъшното развитие на националните стопанства.

Вторият аспект засяга *технологичните иновации*. Новите технологии са едни от

движещите сили на глобализацията, а тя от своя страна, усилвайки конкуренцията, стимулира тяхното по-нататъшно развитие и разпространение сред страните. Изчезва или се намалява технологичната пропаст между стопанствата. Пример за подобен ефект може да бъде даден с развитието на комуникационната инфраструктура и разпространението на евтини технологични продукти за бедните страни. Освен това следва да се посочи и това, че технологичните иновации и тяхното разпространение водят до нарастване на производителността – неоспорим ефект за всяко едно стопанство.

На трето място, в резултат на глобализацията се увеличава *търговията с услуги*, включително финансовите, юридическите, управленските и др., които се превръщат във фактор на международните търговски и икономически отношения. Така например, ако през 1970 г. с експорта на услуги са били свързани по-малко от 1/3 от преките чуждестранни инвестиции, към настоящия момент дялът е нараснал до 50 % (за това решаващо значение има и интелектуалният капитал като най-важната стока на световния пазар).

Тези основни насоки на влияние на глобализацията водят до няколко сериозни **положителни ефекта**, а именно **оптимизацията на решенията и използването на ресурсите** (в това число материалните, човешките и финансовите) в регионален и глобален мащаб, **бързото разширение на техническия прогрес, нарастването на международната конкуренция**, което допринася за подобряване качеството на стоките и услугите и разширяване на спектъра на потребителския избор и др.

¹ <http://www.mediatimesreview.com/glob.php> – „Глобализацията – една либерална позиция срещу скептицизма, по Economist“, гекември 2001.

Най-сериозната последица за националните стопанства, носеща изгода, е нарастването на международната конкуренция.

В съвременните разбирания националните стопанства са зависими от общите условия в световната икономика, стремят се да разпределят ресурси, да привличат предприемачи и капитали, „съобразяват се с поведението“ на останалите страни, намират се постоянно в състояние на конкурентна борба. Тя засяга много сфери на стопанството и икономическата политика, сред които основна роля играят и търпят промени:

1. *Конкуренцията между данъчните системи*, особено в областта на преките данъци. Големият и средният бизнес могат много лесно да променят мястото на дейността си, а в краен случай и да трансферират приходи. Така например в някои от новоприєединилите се страни към ЕС печелят от тези капиталови потоци. Повечето източноевропейски държави реформираха данъчните си системи и възприеха нискоданъчни законодателства. Например България прие 10 % единна данъчна ставка върху доходите, Словакия 19 % данъчна ставка, както направи и Полша; в Унгария ставката е 16 %; Латвия и Литва имат 15 % ставка, а в Естония ставката в някои случаи е нулева. Тези ниски данъчни ставки са индикация за добра данъчна политика и тя вече представлява конкуренция за страни като Франция и Италия – със ставки съответно около 34 % и 38 %, и дори за Германия, където намалиха ставката от 40 на 25 %.

2. *Конкуренцията в областта на социалните стандарти*. Ставките на преките данъци например са свързани със социалните задължения на държавата: колкото повече са те, толкова е по-високи са ставките по преките данъци, особено социалноосигурителни-

те вноски. Това, разбира се, води до повишаване на разходите за труд и намаляване на конкурентоспособността на страната. Освен това високите социални стандарти могат да поощрят притока на имигранти, търсещи в дадена страна приличен източник на доходи, което, разбира се, се отразява отрицателно на държавните финанси и данъчните ставки.

Глобализацията създава предпоставки да се засили прилагането на международните инструменти, като Европейската социална харта на Съвета на Европа и Международната конвенция на ООН за икономическите, социални и културни права, които по принцип трябва да имат важна роля при обезпечаването на високи равнища на социални стандарти, достъпни за всички, както е например в ЕС. Социалните стандарти могат да играят важна роля в борбата срещу бедността в повечето региони и държави, участващи в подобни проекти, и една инициатива на равнището на международни институции ще има потенциална добавена стойност, за да се гарантират общи усилия за защита на високо равнище на социални стандарти, достъпни за всички.

3. *Качественото изменение на човешкия потенциал и придобиването на нов опит в организацията на работата*. Наблюдава се намаляване на социалната тежест, и то в по-косвените ѝ форми. Например по отношение на трудовото законодателство в широкия смисъл: задълженията на работодателя в сферата на безопасността на труда, нормите на работното време, времетраенето и правилата за платен отпуск, финансираните от работодателя ограничения по формата на трудовите договори и възможностите за тяхното изменение, минималната работна заплата, правата на профсъюзите и др. В случай че отсъства *гъвкавост на трудовото законодателство*

и големи правомощия на профсъюзите, косвените трудови разходи (особено за малките фирми) могат да бъдат значителни. Създават се условия за асиметричност на трудовите отношения и възникване на трудови конфликти, което отблъсква потенциалните инвеститори.

4. *Конкуренцията между валутите, което е свързано с различна степен на надеждност на паричната политика.* Конкуренцията между валутите води до по-голяма ефективност на централните банки в страните и до политика от тяхна страна срещу инфлацията. Още в миналия век Фридрих Хайек защитава позицията за по-голяма конкуренция между валутите, която може да се определи като състезание към върха. Конкуренцията между валутите намалява мотивите и възможностите на централните банки и правителствата да водят политика на висока инфлация, подобрява се управлението, повишават се независимостта и доверието в централните банки.

5. *Качеството на техническата и социалната инфраструктура:* наличие на конкурентни и евтини транспортни услуги и връзки, пътища, добро образование на работната сила и т.н. Налице са промени, свързани с всеобщо разпространение и взаимопроникване на идеи, капитали, технологии, премахват се границите и разстоянията като фактор на развитие в световен мащаб. Така например транспортните технологии силно намаляват барьерите на пространството и времето. Това най-добре се демонстрира от напредналите транспортни режими, като междуконтиненталните самолети и модерните контейнерни кораби, които позволяват бърза доставка на продукти на пазара. Без тези технологии щяха да са необходими седмици или месеца, за да доставят стоки, които сега са доставени за ден. Разширяват се видовете транспорт – по-лесен, по-бърз и

по-ефективен, подобрява се достъпността на транспортните технологии.

Главна форма на конкурентните отношения придобива технологичното предимство и лобирането на изгодни правила и условия за дейност чрез световните икономически организации, правителствата на развитите страни с правителствата на развиващите се. Оттук нараства и активността на международните икономически организации, насочена преди всичко към премахване на бариери.

6. *Свободата на предприемачеството,* в това число простота и скорост на процедурите по регистрация на стопанските субекти, ограниченост, обоснованост и прозрачност на процедурите по лицензиране, различен тип административни решения, инспекция и проверки, наличие на свободен пазар на покупко-продажба на земя и недвижима собственост, отсъствие на дискриминация на нерезидентите, наличие на ефективен съдебен контрол над административните решения и т.н.

7. *Ефективната защита на правата на собственост и договорните отношения,* което е свързано с независимост и качество на съдебната система, а също със стабилно и качествено гражданско и корпоративно законодателство.

8. *Ефективната защита на личната безопасност на гражданите и бизнеса,* което е свързано с качествената работа на правозащитните органи.

9. *Политическата стабилност* на страната и предсказуемостта на икономическата политика.

10. *Качеството на държавните институти и правната система на дадена страна.* Под ка-

чество на държавните институти (или държавата въобще) се има предвид степенята, в която държавата е способна да изпълнява своята основна роля по предоставянето на обществени блага. Решавайки въпроса за мястото на локализация на инвестициите и провеждане на бизнеса си, предприемачите вземат под внимание не само чисто икономическите условия и показатели (като очаквана норма на печалба), но и широк спектър от институционални показатели, отразяващи оценката на бизнес климата, косвените разходи за провеждане на бизнеса, корупцията, политическите и институционалните рискове.

Системната конкуренция способства като цяло да подобри икономическата политика и институционалната система на отделните страни. Тя ограничава пространството за прокарване на безотговорни решения на национално ниво, за различни видове популизъм. Тя помага да се намали прекомерното влияние на профсъюзите и кръгове с различни интереси, което предизвиква съпротива от тяхна страна.

Нещо повече – политиките в областта на конкуренцията в условия на глобализация служат за създаване и запазване на система, която дава възможност за неподправена конкурентна надпревара. Съгласно либералната икономическа теория политиките в областта на конкуренцията имат за цел изграждането на пазари с ясно изразена конкуренция и предотвратяват създаването на пазарни структури, които чрез диктат върху цените предизвикват загуби за потребителите. (Само в изключителни случаи монополите са допустими с цел осигуряването на стоки и услуги, които са от огромен обществен интерес.) Например в рамките на договорните си основи ЕС има на разположение най-разнообразен конкурентополитически инструментариум, с който се цели гарантирането на вътрешния пазар на действието на забра-

ната за образуване на картели, злоупотребата с монополно положение на пазара, контролът върху сливанията или наблюдението на националните субсидии. Въз основа на глобализирането на икономическата дейност например Европейският съюз се сблъсква все по-ясно, отколкото в миналото, с проблема за свързване гарантирането на конкурентната надпревара в рамките на вътрешния пазар с конкурентоспособността на европейските предприятия на световния пазар.

Вместо заключение: Насоки за националните политики в условия на глобализация

Прогресът в областта на процесите на глобализация в течение на последните 20-30 години повиши взаимозависимостта на отделните страни и региони в света. Всички те се конкурират, борейки се за едни и същи ограничени ресурси, а от друга страна, са длъжни да си сътрудничат една с друга. Успоредно с това глобализацията рязко намали суверенитета на националната икономическа политика. Приемайки разнообразни решения, правителствата на отделните страни следва да сравняят собствените си интереси с интересите на международните бизнес общества и международните финансови пазари. Полето на маневриране за антипазарни и популистки експерименти рязко се свива. Страните, които правят подобен опит, ако не се накажат веднага с отлив на капитал и финансови кризи, в най-добрия случай губят привлекателност за нови инвеститори.

В тези условия основна задача на правителствата на всяка отделна страна трябва да бъде осигуряване на *конкурентоспособност на нейната икономическа и правна система*, провеждани в политиката ѝ.

Втората задача е *осигуряването на съответствие между националната икономическа система и икономическите системи на другите страни* (хармонизация) заради намаляване на транзакционните разходи, въпреки всичките дилеми, свързани с тези процеси.

Накрая – всички страни са принудени *да участват в предоставянето на глобални и регионални обществени блага, т.е. тясно да си сътрудничат* в решаването на такива проблеми, като световната търговия, осигуряването на стабилността на глобалната финансова система, екологията, климатичните изменения, миграцията, борбата с престъпността и тероризма, бедността, епидемическите заболявания, развитието на научни изследвания, базовото образование и др. Колкото е по-голям потенциалът на страната – икономически, демографски, военнополитически – толкова по-големи са задълженията в решаването на глобалните и регионалните проблеми и е по-голяма отговорността за приеманите решения на национално равнище.

В същото време става ясно, че в условията на глобализация за решаването на такъв род проблеми националната държава е твърде малка. Успешни мероприятия с цел рационалното управление и засилване на положителните ефекти от конкуриращите се стопанства в условия на глобализация са възможностите на т.нар. **Global Governance** (Глобалното управление), което би запълнило и възникналия вакуум и регулационен дефицит чрез международно сътрудничество. Националната държава остава на централно ниво – но се появяват и нови форми на политики, особено чрез ангажирането на (глобалното) гражданското общество и засилването на международните организации. Както казва Франц Нушелер, „Global Governance не е романтичен проект за „един нов свят“, а реалистичен отговор на предизвикателствата на глобализацията“. Така се правят опити и се намират решения на световни проблеми, почиващи на едновременно ефективна и демократична организация в конкурентни условия. **ИА**